

Greg Grandin este profesor de istorie la Universitatea din New York și fost bursier al Fundației Guggenheim și al Bibliotecii Publice newyorkeze; a făcut parte din Comisia ONU pentru stabilirea adevărului ce a investigat războiul civil din Guatemala. A publicat articole în *Los Angeles Times*, *The Nation*, *London Review of Books* și *The New York Times*. De același autor: *The Empire of Necessity* [Imperiul necesității] (2014, Premiul Bancroft); *Fordlandia* (2010, nominalizată pentru Premiul Pulitzer și pentru National Book Award), *Empire's Workshop* [Atelierul puterii imperiale] (2007), *The Last Colonial Massacre* [Ultimul masacru colonial] (2004) și *The Blood of Guatemala* [Sângele Guatemalei] (2000).

G R E G G R A N D I N

ÎN UMBRA LUI KISSINGER

MOȘTENIREA CELUI MAI CONTROVERSAT
OM DE STAT AL AMERICII

Traducere din limba engleză
ANCA SIMITOPOL

LITERA

București
2020

CUPRINS

Prolog. Să nu vezi monstrul	11
Introducere. Un necrolog anticipat	17
1. Un ritm cosmic.....	39
2. Scopuri și mijloace.....	71
3. Kissinger a zâmbit	98
4. Stilul Nixon	140
5. Anti-Kissinger	165
6. Contrariul unității	194
7. Operațiuni secrete și spectacol	233
8. De neconceput.....	278
9. Cauză și efect	307
10. Înainte, către Golf.....	329
11. Din întuneric în lumina reflectoarelor	361
Epilog. Kissingerianismul fără Kissinger	389
Cărți și articole citate și menționate	409
Mulțumiri.....	437
Indice.....	441

PROLOG SĂ NU VEZI MONSTRUL

Thomas Schelling, profesor de economie la Harvard și viitor laureat al Premiului Nobel, l-a întrebat odată pe Henry Kissinger: ce e mai înspăimântător – să vezi monstrul sau să nu vezi monstrul?

Era la începutul lunii mai 1970, la numai câteva zile după ce Richard Nixon apăruse la televizor și anunțase națiunea că Statele Unite trimiseseră trupe terestre în Cambodgia. Nixon a spus că operațiunea era necesară pentru a distruge refugiile inamice înșirate de-a lungul graniței cu Vietnamul. De asemenea, discursul său a precizat că la baza deciziei sale de a trimite trupe terestre într-o țară neutră se aflase ceva mult mai profund decât strategia militară. „Trăim într-un timp al anarhiei“, a spus președintele. „Vedem că toate marile instituții pe care civilizațiile libere le-au creat în ultimii cinci sute de ani sunt atacate în mod irațional.“ Nixon a sugerat că invadase Cambodgia ca reacție nu doar la o amenințare externă, ci și la tulburările din interior: „Nu puterea, ci voința și caracterul ne sunt puse la încercare în această noapte“. Luni întregi, Nixon și Kissinger, consilierul său pe probleme de

securitate națională, spusese că aveau ei un plan pentru a scoate Statele Unite din Vietnam. Iar acum, dintr-odată, extindeau războiul într-o țară vecină. La patru zile după discursul lui Nixon, Garda Națională a deschis focul la Universitatea statului Ohio din Kent, omorând patru studenți care protestau împotriva invaziei. Alți nouă au fost răniți. După două săptămâni, poliția a deschis focul asupra unui grup de studenți protestatari afro-americani, la Universitatea statului Mississippi din Jackson, omorând doi și rănind alți doisprezece.

Schelling purta o anume responsabilitate intelectuală pentru implicarea Americii în Vietnam. Avea o minte asemănătoare unui computer, pe care o folosea ca să aplice formule matematice la strategia militară. Indiferent dacă „îi intimidezi pe ruși” sau dacă „îți intimidezi propriii copii”, spunea el, problema e aceeași: să determini raportul corect dintre amenințare și stimulent. Lyndon B. Johnson și Secretarul Apărării din Administrația sa, Robert McNamara, au aplicat direct teoriile lui Schelling, folosind bombardarea Vietnamului de Nord ca pe o tehnică de modificare comportamentală. De asemenea, Schelling a avut o influență puternică asupra celor ce urmau să preia, de la Johnson și McNamara, responsabilitatea pentru politica americană în Vietnam, în special asupra lui Henry Kissinger. Acesta din urmă predase la Harvard înainte să se alăture Administrației Nixon, la Casa Albă, și-l considera prieten pe Schelling. Își însușise perspectivele economistului, mai ales ideea că „puterea de negociere [...] vine din capacitatea de

a vătăma”, de a provoca „suferință pură și pagube”. A fost o atitudine pe care Kissinger avea să încerce s-o pună în practică în Asia de Sud-Est.¹

În 1970, însă, Schelling devenise ostil războiului, iar invazia americană din Cambodgia l-a determinat să se ducă la Washington, împreună cu alți unsprezece profesori eminenți de la Harvard, ca să-l întâlnească pe Kissinger și să-și exprime obiecțiile.² Nu era un grup obișnuit de intelectuali care se împotriveau războiului. De-a lungul anilor, genul de oameni care se deplasau cu ușurință între Washington și Cambridge, între sala de cursuri și camera de criză, au fost etichetați în diverse feluri: establishmentul din Est, cei mai buni și mai inteligenți, elita puterii. Asta și erau. Delegația de la Harvard număra doi laureați ai Nobel, un viitor laureat al aceluiași premiu (Schelling), fizicieni, chimiști, economiști și politologi. Mulți dintre ei fuseseră consilieri ai diversilor președinți, de la Harry Truman până atunci. Câțiva din grup fuseseră implicați în elaborarea unor politici care duseseră la implicarea inițială a Statelor Unite în Vietnam.

¹ F. Kaplan, *The Wizards of Armageddon*, 1991, descrie influența lui Schelling asupra strategiei din Vietnam.

² Pentru delegația de la Harvard, vezi „Friends said «No» to Kissinger”, în *Boston Globe*, 10 mai 1970; M. Kinsley, *Eating Lunch at Henry's*, în C. Peters și N. Lehmann (editori), *Inside the System*, 1979, p. 197; David Warsh, „Game theory suggests quick action on greenhouse effect is remote”, în *Washington Post*, 13 iunie 1990; „Cambodia Act called «sickening»”, în *Hartford Courant*, 10 mai 1970; „Harvard visit to Kissinger «painful»”, în *Boston Globe*, 9 mai 1970.

Fiind oameni de cuvânt, au luat în serios despărțirea lor de Administrație. „Asta-i prea de tot”, i-a spus unul dintre ei unui ziarist, referindu-se la invazie. Pe alții îi deranja faptul că discursul public devenise mai grosolan ca urmare a războiului. „«Profesori» și «liberali», totuna” – așa respinsese delegația respectivă Subsecretarul Apărării din Administrația Nixon, David Packard. Un membru al delegației, Ernest May, decan la Harvard și istoric militar, care avea legături strânse cu Pentagonul, i-a spus lui Kissinger: „Dezbinați această țară din interior”.

Foștii colegi ai lui Kissinger nu știau că Nixon și consilierul său pe probleme de securitate națională bombardau deja în secret Cambodgia și Laosul de mai bine de un an (și aveau să continue bombardamentele timp de încă trei ani, până când le-a pus capăt Congresul). Ei știau numai de invazie, ceea ce era un lucru îndeajuns de rău. „Dezgustător”, a zis Schelling. În Statele Unite, este împărtășită astăzi o ipoteză în mare măsură necontestată, indiferent de afilierea politică, și anume că Washingtonul are dreptul să folosească forța militară împotriva „refugiilor” teroriștilor sau ale potențialilor teroriști, chiar dacă acele refugii se află în țări suverane, cu care americanii nu sunt în război. Această presumție a stat la baza deciziei lui George W. Bush de a invada Afghanistanul în 2002 și a celei a lui Barack Obama de a extinde atacurile cu dronă în Somalia, Yemen și Pakistan, pe lângă cele mai recente operațiuni militare ordonate de acesta din urmă împotriva militanților Statului Islamic din Siria și Irak. Acest raționament nu se bucura de o

susținere foarte mare în 1970. Delegația de la Harvard condusă de Schelling a respins tentativa lui Kissinger de a justifica invazia sub pretextul necesității de a distruge „refugiile” comuniste. Așa cum a rezumat un reporter obiecțiile grupului, violarea suveranității unei țări neutre „ar putea fi folosită de orice altă putere din lume ca precedent pentru invadarea altei țări, de exemplu, cu scopul de a elimina teroriștii”. Chiar dacă invazia ar fi înregistrat un succes, potrivit propriilor termeni, și ar fi distrus refugiile inamice, „tot n-ar fi meritat să invadăm o altă țară” – i-a spus Schelling unui jurnalist, mai târziu.

Întâlnirea cu Kissinger a avut loc în vechea Cameră de Criză, de la subsolul Casei Albe. Schelling a început prin a prezenta grupul și a expune scopului vizitei acestuia, însă Kissinger l-a întrerupt: „Știi cine sunteți [...] sunteți cu toții prieteni buni de la Universitatea Harvard”. „Ba nu – i-a răspuns Schelling –, suntem un grup de oameni care și-au pierdut complet încrederea în capacitatea Casei Albe de a conduce politica noastră externă, și am venit ca să-ți spunem asta. Nu mai suntem la dispoziția ta în calitate de consilieri personali.” Kissinger, își amintea Schelling mai târziu, „s-a schimbat la față, s-a prăbușit în scaun. Am crezut atunci că suferise o cădere nervoasă gravă”. La un moment dat, Kissinger a întrebat dacă-i putea spune ceva ce „greșeli” făcuse Administrația. Acela a fost momentul în care Schelling i-a pus întrebarea despre monștri: „Te uiți pe fereastră și vezi un monstru. Și te întorci către cel care stă lângă tine, exact la aceeași fereastră, și spui: «Uite un monstru». Celălalt se uită și

el pe fereastră și nu vede nici picior de monstru. Cum îl faci să priceapă că, într-adevăr, există un monstru?”

Apoi, Schelling a continuat: „Așa cum vedem noi lucrurile, există două posibilități: fie, unu, președintele n-a înțeles, când a intrat în Cambodgia, că invadează o altă țară; fie, doi, chiar a înțeles”.

„Pur și simplu, nu știm care variantă este mai înfricoșătoare”, a conchis el.

INTRODUCERE UN NECROLOG ANTICIPAT

Henry Kissinger a fost acuzat de multe lucruri rele. Și, când va muri, criticii lui vor avea ocazia să repete acuzațiile. Christopher Hitchens, care a argumentat că fostul Secretar de Stat ar trebui judecat pentru crime de război, nu mai este. Însă există o lungă listă cu martori ai acuzării – jurnaliști, istorici și avocați dornici să ofere informații despre oricare dintre acțiunile lui Kissinger în Cambodgia, Laos, Vietnam, Timorul de Est, Bangladesh, împotriva kurzilor, în Chile, Argentina, Uruguay și Cipru, printre alte locuri.

S-au publicat zeci de cărți despre acest om de-a lungul anilor, însă cartea lui Seymour Hersh din 1983, *Price of Power*, rămâne cea cu care viitorii biografi vor avea de concurat. Hersh l-a caracterizat pe Kissinger ca fiind un paranoic plin de sine, care naviga între lipsa de scrupule și lingușeală ca să avanseze în carieră, care-și blestema soarta și, în același timp, dădea drumul bombardierelor B-52. Cu vanități meschine și rațiuni josnice, Kissinger era, cu toate acestea, văzut de Hersh drept shakespearian, pentru

că meschinăria lui se desfășura pe o scenă mondială, având consecințe epice.

Acuzațiile vor fi contrabalansate de perspective mai favorabile. Kissinger are mulți admiratori. Și, după ce defăimătorii și admiratorii săi vor fi fost lăsați în urmă, scrierea necrologului său le va reveni celor care insistă asupra echilibrului. Greșelile, vor spune ei, trebuie să fie puse în balanță cu succesele: destinderea tensiunilor din relațiile cu Uniunea Sovietică, deschiderea spre China comunistă, negocierea tratatelor privitoare la armamente cu Moscova și rolul său de mediator diplomatic în Orientul Mijlociu. Atunci, consecințele multora dintre politicile lui Kissinger vor fi redefinite drept „controversate” și lăsate să facă obiectul opiniei sau al perspectivei, mai degrabă decât al realității. În siajul aroganței necugetate a lui George W. Bush și al pragmatismului reactiv al lui Barack Obama, cumpătarea de om de stat a lui Kissinger este mai necesară ca niciodată, așa cum au afirmat de curând mai mulți comentatori.

Vor fi comentarii colorate, colegi și cunoștințe care-și vor aminti că el avea un simț ambiguu al umorului și un apetit pentru intrigă, mâncare bună și femei cu pomeți proeminenți. Ni se va reaminti c-a avut întâlniri romantice cu Jill St. John și Marlo Thomas, c-a fost prieten cu Shirley MacLaine și că lumea l-a numit cu tandrețe Super K., Henry al Arabiei și playboy-ul din Aripa de Vest a Casei Albe. Kissinger era strălucit și avea o personalitate puternică. Era vulnerabil, ceea ce-l făcea să fie rău, și relația lui cu Richard Nixon a fost, după cum s-a exprimat

un reporter, „extrem de stranie”. Erau niște prieteni falși exemplari, Kissinger flatându-l pe Nixon în față și ponegrindu-l pe la spate. Îi spunea șefului său „Tolomacul”, de îndată ce pune receptorul telefonului în furcă, și „bețiv”.¹ Isaiah Berlin i-a numit pe cei doi *Nixonger*.

Născut la Fürth, în Germania, în 1923, Kissinger a venit în America la vârsta de cincisprezece ani; relațiile despre viața lui vor scoate în evidență anumite caracteristici datorate faptului că era străin. Nixon îi spunea „Evreiașul”. Despre viziunea lui Kissinger asupra lumii, descrișă în mod convențional drept una care prețuia stabilitatea și primatul intereselor naționale în raport cu idealurile abstracte, precum democrația și drepturile omului, se spune adesea că venea în contradicție cu felul în care America se auto-percepe ca o națiune în mod firesc bună, excepțională și indispensabilă. „Din punct de vedere intelectual – scrie biograful său, Walter Isaacson –, mintea lui a continuat să funcționeze după modelul european.” Kissinger avea o viziune asupra lumii pe care cineva „născut american n-o putea avea”, observă un alt autor. Iar accentul lui bavarez chiar s-a accentuat, pe măsură ce el a îmbătrânit.²

Dar a-l descifra pe Kissinger ca străin, ca fiind în discordanță cu acordurile excepționalismului american înseamnă a nu-l înțelege pe acest om. El

¹ A.J. Langguth, *Vietnam...*, 2000, p. 564

² W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 31; R. Dallek, *Nixon and Kissinger...*, 2007, p. 33

întruchipa, de fapt, chintesenta americanului, tiparul minții lui se încadra perfect în contextul locului și al timpului său.

*

Tânăr fiind, Kissinger a îmbrățișat fantezia cea mai americană cu putință: ideea că omul este creatorul propriului destin, că soarta omului nu e determinată de condiția sa, că este posibil ca povara istoriei să impună limite libertății, însă un spațiu de manevră semnificativ există între aceste limite. Kissinger nu și-a exprimat aceste idei într-un jargon american, așa cum au făcut-o, de exemplu, poeți și scriitori ai Lumii Noi, precum Walt Whitman și Herman Melville. „Trecutul e mort și nu mai învie – a scris Melville –, dar Viitorul e plin de atâta viață, încât existența i se desfășoară chiar anticipat, prin fața noastră [...] Cei care se află cu totul sub stăpânirea Trecutului rămân neclintii ca stana de piatră, asemenea femeii lui Lot, privind înapoi [...] Destinul Americii este să creeze precedente și să nu le respecte.“ Kissinger avea, mai degrabă, tendința să-și exprime filosofia în proza greoaie a metafizicii germane. Însă ideile erau, în mare măsură, aceleași: „Necesitatea caracterizează trecutul, dar libertatea guvernează viitorul“, scria el în 1950.¹

Această frază este dintr-o teză pe care Kissinger a susținut-o pe când era student în anul terminal la

Universitatea Harvard – un periplu de aproape 400 de pagini prin scrierile câtorva dintre filosofii europeni.¹ „Semnificația istoriei“, așa cum și-a intitulat Kissinger teza, este o scriere densă, melancolică și adesea oboșitoare, ușor de respins ca fiind un produs al tinereții. Dar Kissinger a reluat multe dintre premisele și argumentele de acolo, sub forme diferite, până în prezent. În plus, când a ajuns la Harvard, autorul avea deja o vastă experiență practică, de pe vremea războiului, când reflectase asupra problemelor pe care teza lui

¹ Teza de licență a lui Kissinger a fost coordonată de William Yandell Elliott, care aplica gândirea kantiană la istoria diplomatică. Dar, până să ajungă la Harvard, Kissinger se lansase deja în studiul filosofiei continentale, sub tutela lui Fritz Kraemer, un conservator prusac antinazist, pe care-l întâlnise în timpul cât stătuse încartiruit în tabăra militară Camp Claiborne, din Louisiana, pe când era infanterist. Kraemer deținea câteva diplome de masterat și doctorat, printre care una obținută la Universitatea din Frankfurt în 1931, chiar pe vremea când Max Horkheimer, Theodor Adorno și alți filosofi sociali formaseră școala de gândire cunoscută acum sub denumirea de Școala de la Frankfurt. Cititorul pătrunzător va recunoaște în mod clar, în scrierile lui Kissinger, teme și argumente adeseori asociate cu Școala de la Frankfurt, și este posibil ca Fritz Kraemer să fi fost veriga de legătură. „De-a lungul deceniilor care au urmat, Kraemer mi-a modelat modul de a citi și a gândi, mi-a influențat alegerea în privința colegiului, mi-a trezit interesul pentru filosofia politică și istorie, mi-a inspirat ambele teze, cea de licență și cea de doctorat“, a spus Kissinger la înmormântarea lui Kraemer, în 2003. Bruce Kuklick remarcă, în *Blind Oracles...* (2006), că, în perioada în care Kissinger era student, la Harvard existau câțiva specialiști critici față de pozitivism, printre care Henry Sheffer și W.V.O. Quine.

¹ H. Kissinger, *The Meaning of History...*, teză de licență la Universitatea Harvard (aflată în posesia Bibliotecii Widener de la Harvard – citată în continuare cu inițialele MH), 1950, p. 23

le ridică, inclusiv asupra relației dintre informație și cunoaștere, dintre ființare și neant, și asupra modului în care trecutul apasă prezentul.

Kissinger a scăpat de Holocaust. Dar cel puțin doisprezece membri ai familiei sale n-au reușit să scape. Recrutat în 1943, el și-a petrecut ultimul an de război înapoi în Germania, unde a înaintat în ierarhia serviciilor secrete militare. Ajungând administrator al orașului ocupat Krefeld, cu o populație de 200 000 de locuitori, de pe malul Rinului, Kissinger i-a epurat pe nașiști din posturile municipale. S-a distins, de asemenea, în calitate de agent culegător de informații, identificând, arestând și supunând la interogatorii ofițeri din Gestapo și asigurându-și informatori confidențiali. A câștigat o Stea de Bronz pentru eficacitatea și curajul său. Altfel spus, tensiunea dintre realitate și adevăr, o preocupare centrală a tezei sale – care, așa cum subliniază un observator, sună ca o „pledoarie personală” –, nu era o problemă abstractă pentru Kissinger. Era o problemă legată de viață și de moarte, iar activitatea sa diplomatică ulterioară, scrie unul dintre colegii lui de la Harvard, a reprezentat o „transpunere virtuală din lumea gândirii în lumea puterii”¹.

Metafizica lui Kissinger, așa cum a evoluat ea de la teza lui până la cartea cea mai recentă, publicată la vârsta de 91 de ani, cuprinde părți egale de întuneric

și de încântare. Întunericul se reflectă în acceptarea de către el a faptului că experiența, viața însăși, este în ultimă instanță absurdă și că istoria e tragică. „Viața este suferință, nașterea atrage după sine moartea – scria el în 1950 –, efemerul e destinul existenței. [...] Experiența este mereu unică și solitară.”¹ Cât privește „istoria”, el credea în „tragismul” acesteia, după cum singur spunea. „Generația de la Buchenwald și cei din lagărele de muncă siberiene – scria Kissinger – nu pot vorbi cu același optimism ca al părinților lor.” Încântarea venea din îmbrățișarea acelui absurd, din înțelegerea faptului că acțiunile omului nu sunt nici predeterminate de caracterul ineluctabil al istoriei, nici guvernate de o autoritate morală superioară. Există „limite” ale lucrurilor pe care le poate face un individ, „necesități”, după cum s-a exprimat Kissinger, impuse de faptul că trăim într-o lume plină de alte ființe. Dar indivizii posedă voință, instinct și intuiție – calități pe care le pot folosi pentru a-și lărgi sfera libertății.²

Este dificil să parcurgi teza deprimantă a lui Kissinger. Dar merită efortul, pentru că aceasta îl descoperă ca fiind un gânditor mult mai interesant decât este descris în mod convențional. Kissinger este numit „realist” în mod inevitabil, ceea ce este adevărat, dacă realismul e definit drept având o viziune pesimistă asupra naturii umane și o credință că puterea este necesară, pentru a impune ordinea în relațiile

¹ Citat în H. Walton Jr., J.B. Rosser Sr. și R.L. Stevenson (editori), *The African Policy of Secretary of State Henry Kissinger*, 2007, p. 16

¹ MH, pp. 326-327

² MH, p. 348